

professionals age 35–55 / G. Belcaro // J Neurosurg Sci. – 2014. – Т. 58. – S. 239–248.

15. Neselius S. et al. CSF-biomarkers in Olympic boxing: diagnosis and effects of repetitive head trauma / S. Neselius // PloS one. – 2012. – Т. 7. – №. 4. – S. 533–606.

16. Gavett B. E. Chronic traumatic encephalopathy : a potential late effect of sport-related concussive and subconcussive head trauma / Gavett B. E., Stern R. A., McKee A. C. // Clinics in sports medicine. – 2011. – Т. 30. – №. 1. – S. 179–188.

17. Förstl H. et al. Boxing-acute complications and late sequelae: from concussion to dementia / H. Förstl // Dtsch Arztebl Int. – 2010. – Т. 107. – №. 47. – S. 835–839.

УДК 159. 9: 159.94

Довбій Т.Ю., к. психол. наук, заступник начальника відділу виховної та соціально-гуманітарної роботи Національного університету цивільного захисту України, e-mail: ndlecp@nuczu.edu.ua

ПОБУДОВА ТРИВИМІРНОЇ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ СТАНУ «ПРОФЕСІЙНА САМОТНІСТЬ» У РЯТУВАЛЬНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розкриваються особливості побудови тривимірної структурної моделі семантичного простору стану «професійна самотність» у рятувальників Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Розглядається специфіка діагностики складових стану «професійна самотність», що виникає у рятувальників в посткатастрофний період.

Проводиться аналіз досліджень і нове рішення наукової проблеми професійної самотності у рятувальників ДСНС України. Розглядаються особливості проведення діагностики та психокорекційних заходів, спрямованих на купірування деструктивної форми професійного самотності у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів.

Узагальнюються результати досліджень, які доводять, що розвиток професійного стресу і професійної деградації, що виникають під негативним впливом професійної самотності, є основними факторами, які визначають відхід з професії висококваліфікованих фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій і є основою для збільшення числа помилкових дій при здійсненні спеціалізованих задач.

Ключові слова: професійна самотність, негативні психічні стани, семантичний простір, надзвичайна ситуація, екстремальні умови, рятувальники.

В статье раскрываются особенности построения трехмерной структурной модели семантического пространства состояния «профессиональное одиночество» у спасателей Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям и спе-

цифика диагностики составляющих состояния, которое возникает у спасателей в посткатастрофный период.

Проводится анализ исследований и новое решение научной проблемы профессионального одиночества у спасателей ГСЧС Украины. Рассматриваются особенности проведения диагностики и психокоррекционных мероприятий, направленных на купирование деструктивной формы профессионального одиночества у специалистов аварийно-спасательных подразделений.

Обобщаются результаты исследований, которые доказывают, что развитие профессионального стресса и профессиональной деградации, возникающие под негативным влиянием профессионального одиночества, являются основными факторами, которые определяют уход из профессии высококвалифицированных специалистов Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям и являются основой для увеличения числа ошибочных действий при осуществлении специализированных задач.

Ключевые слова: профессиональное одиночество, негативные психические состояния, семантическое пространство, чрезвычайная ситуация, экстремальные условия, спасатели.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день існує достатня кількість даних, що свідчать про деструктивний вплив екстремальних умов діяльності на фахівця аварійно-рятувальних підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України).

У зв'язку з невідповідністю вимог професії до фахівця і фахівця до своєї професії за останні роки кількість загиблих і травмованих рятувальників під час виконання завдань з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій викликає серйозне занепокоєння і вимагає адекватної оцінки і пошуку ефективних шляхів вирішення питання збереження кадрового резерву служби.

Провокувати вищезазначені фактори, що не дозволяють зберегти висококваліфікованих фахівців, можуть різні негативні стани, одним з яких виступає стан «професійної самотності» рятувальника, який безпосередньо провокує виникнення почуття безнадії, розгубленості, страху, занепокоєння та сприяє виникненню стану емоційного і розумового виснаження (тобто «вигорання»). У результаті вищезазначеного відбувається зниження ефективності та надійності щоденної роботи, яку виконує рятувальник.

Цілком закономірно, що саме розвиток професійних деструкції та професійного стресу, що виникають під негативним впливом стану професійної самотності, стають одними з головних факторів, що детермінують звільнення за власним бажанням висококваліфікованих фахівців ДСНС України і являють собою основу збільшення кількості помилкових дій при виконанні фахівцем завдань за призначенням.

Зрозуміло, що повністю виключити основні причини виникнення професійної самотності неможливо, оскільки вони соціально-психологічні за своєю природою, але розробити комплекс діагностич-

них заходів щодо своєчасного виявлення негативних ознак стану деструктивної професійної самотності – вкрай необхідно.

Таким чином, актуальність розробки впорядкованої системи оцінки та діагностики стану професійної самотності для прогнозування поведінки рятувальників у професійній діяльності, вкрай необхідна практичному психологу Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проаналізувавши наукову літературу, можна стверджувати, що у вітчизняній психологічній науці порівняно із західною, самотність, як самостійна проблема розглядалася рідко. Нечисленні публікації з'явилися лише в останні десятиліття ХХ ст.

Представники різних наукових шкіл Г. Зілбург, Р.С. Вейс, Т.Б. Джонсон, К. Роджерс, Х.С. Салліван, К.Е. Мустакас, Л.Е. Пепло, Д. Рісмен, У.А. Садлер, П.Є. Слейтер та ін. досліджують проблему самотності за 8 базовими (психодинамічний, феноменологічний, екзистенціальний, соціологічний, інтераціоналістський, когнитивний та ін.) теоретичними підходами у різних аспектах прояву самотності та вказують на різні причини її виникнення.

Сучасні вчені у своїх дослідженнях спираються на класичні підходи, однак пропонують нові трактування у вирішенні даної проблематики.

Так, відомий вітчизняний психолог з вираженою практичною орієнтацією, один із засновників інтерсуб'єктивного (суб'єкт-суб'єктного) підходу у вітчизняній психології спілкування А.У. Хараш виділяє позитивну сутність у розумінні природи самотності. О.Б. Долгінова розглядає проблему самотності як реакцію людини на певну депривацію. Ж. В. Пузанова, вивчаючи самотність у першу чергу з філософської точки зору, проводить чітку межу між об'єктивно виникаючою ізоляцією, яка може суб'єктивно і не сприйматися як така, і самотністю, що фіксує внутрішній, рефлексивний розлад людини із самою собою.

В.І. Лебедев у своїй роботі «Психологія та психопатологія самотності» ставить знак рівності між самотністю і групою (географічною та експериментальною) ізоляцією. Самотність як важкий психічний стан у своєму дослідженні описує Р.С. Немов.

Метою даної статті є аналіз особливостей побудови тривимірної структурної моделі семантичного простору стану «професійна самотність» у рятувальників ДСНС України та розгляд специфічних особливостей у проведенні діагностики основних складових стану професійної самотності, які виникають у фахівців аварійно-рятувальних підрозділів в посткатастрофний період після їх участі в надзвичайних ситуаціях регіонального та державного рівнів.

Виклад основного матеріалу. Експериментальна психосемантика являє собою напрям досліджень різних форм існування значень в індивідуальній свідомості. Основними завданнями психосемантики є рекон-

струкція індивідуальної системи значень, через призму якої відбувається сприйняття суб'єктом світу, інших людей, самого себе, а також вивчення її генезису, будівлі та функціонування [5].

Переваги до використання психосемантичних методів психодіагностики в нашому дослідженні пов'язані з їх ефективністю і гнучкістю. Центральним поняттям в експериментальній психосемантиці є поняття семантичного простору, а методи психосемантики якраз і спрямовані на побудову індивідуальних семантичних просторів [1].

Широкий спектр негативних психічних станів, що переживають рятувальники після виконання бойових завдань за призначенням розкрив всю важливість проведення точної діагностики стану професійної самотності, виявлення її ознак та актуальність побудови тривимірної структурної моделі семантичного простору стану «професійна самотність».

У нашому дослідженні процедура розробки семантичного простору стану «професійна самотність» включала в себе три етапи. На першому етапі за допомогою груп експертів нами було виділено перший набір дескрипторів. Ця робота проводилася за допомогою різних методів. Передусім метод визначення поняття та метод експертного опитування, що ґрунтувався на аналізі думок експертів-фахівців відповідного профілю, якими стали кандидати та доктори психологічних наук.

Експертам пропонувалося визначити поняття «професійна самотність» із зазначеною метою описання унікальної характеристики та складових ознак стану професійної самотності, що виникає у рятувальників після перебування в осередку надзвичайних ситуацій регіонального та державного рівнів. За допомогою інтервальної шкали експертами було оцінено 90 психічних станів з метою визначення ступеня вираженості кожного із запропонованих станів по відношенню до стану професійної самотності. Приклад інтервальної шкали, що була запропонована експертам, репрезентовано на рис. 1. Важливою особливістю шкали інтервалів є те, що в ній немає природної точки відліку, тобто нуль умовний і не вказує на відсутність вимірюваної властивості [5].

На другому етапі дослідження процедури розробки семантичного простору стану професійної самотності ми застосували метод вільного асоціативного експерименту [2; 3; 4], тобто експерти пропонували будь-які асоціації, пов'язані з поняттям «професійна самотність». Для первинного набору обрано найбільш вагомі (частотні) дескриптори.

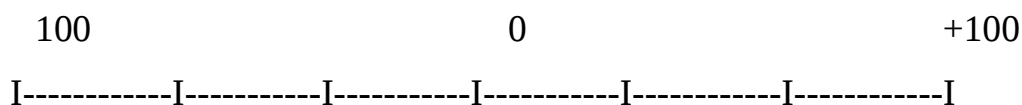

Рис. 1. Приклад інтервальної шкали

Отримані дані репрезентовано нами за допомогою порядкової (рангової або ординарної) шкали, що класифікує елементи за принципом «більше — менше», «вище — нижче», «сильніше — слабше». Використання шкали порядку дозволило нам розташувати за рангом усі 90 психічних станів від найбільшого до найменшого та визначити вагомість кожного. Перевірка правильності ранжування здійснювалася за формулою:

$$\text{Сума рангів} = 1 + 2 + 3 + \dots + N = N (N + 1) / 2$$

Для проведення подальшого дослідження отримані нами емпіричні дані потребували обробки. Ця робота почалася з упорядкування та систематизації результатів, тобто об'єднання їх у відносно однорідні групи за певною ознакою. Була проведена така технічна процедура, як угруповання. Таким чином, результатом обробки даних стала складна статистична таблиця — найбільш поширена в психологічній науці форма подання емпіричних даних.

Аналізуючи отримані результати, зауважимо, що в цілому експертами визначено, що виділені психічні стани, які спостерігаються у рятувальників після виконання завдання за призначенням безпосередньо в осередку надзвичайної ситуації, не характеризують і не належать до якої-небудь однієї психологічної категорії, тому були віднесені експертами до абсолютно нової психологічної категорії, яка отримала назву «Професійна самотність».

На третьому етапі процедури розробки семантичного простору стану професійної самотності ми побудували просторово-координатну модель стану «професійна самотність», що існує як система уявлень в індивідуальній чи груповій формах. Осі простору утворені нами за допомогою технології аналізу даних експертів і являють собою узагальнені смислові підстави, якими стихійно користуються рятувальники для визначення стану професійної самотності.

Дослідники М. Журов та В. Криводелєв визначають, що здійснення адаптивної поведінки залежно від наявності дозвільного потенціалу можливостей і дозованості витрати визначає задоволеність або комфортність протікання професійної діяльності. Спираючись на їхню наукову позицію, ми визначили, що особливість психологічної складової стану професійної самотності у рятувальників визначається співвідношенням таких характеристик, як потреба, задоволеність і вирішуваність професійної діяльності до сили, часу та динаміки прояву психічного стану кожного фахівця ДСНС України [1].

Стан професійної самотності охарактеризований нами за допомогою тривимірного шкалювання. Так, простору подій, в якому організовується психічний стан професійної самотності, повною мірою відповідає простір «Треба — Хочу — Можу» (рис. 2).

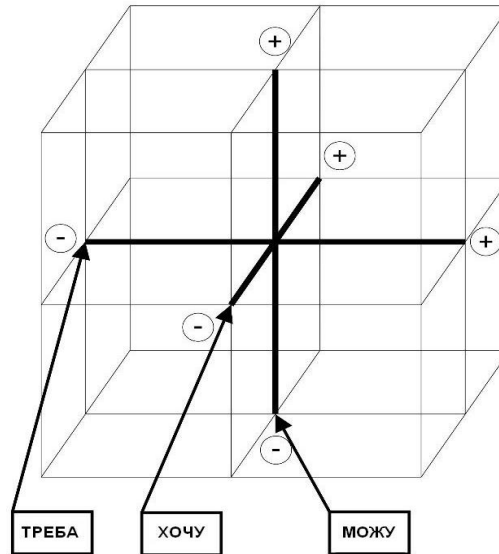

Рис. 2. Простір відображення організації стану «професійна самотність»

Визначені нами осі отримали такі назви — ось потреби, ось її вирішуваності та ось задоволеності (рис. 3).

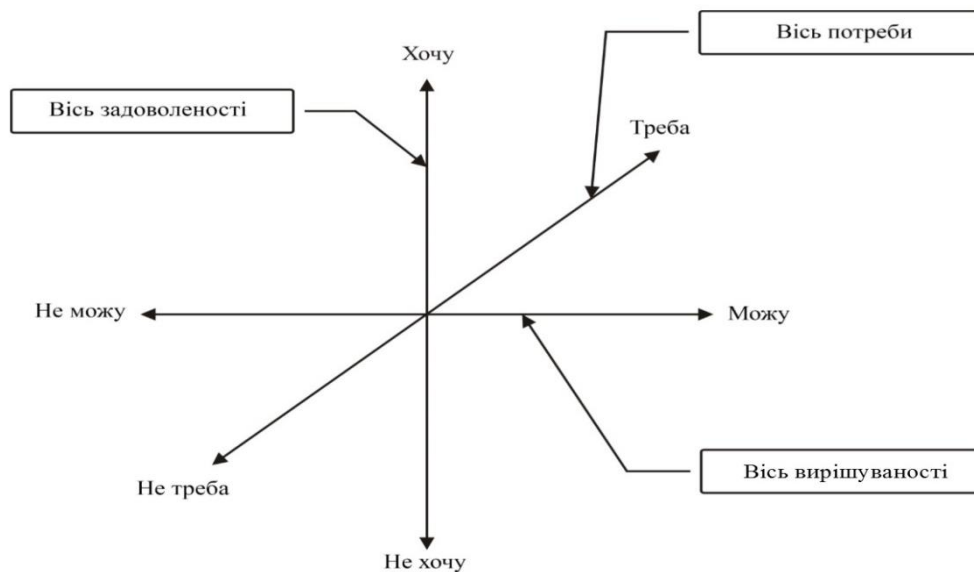

Рис. 3. Осі просторово-координатної моделі стану «професійна самотність»

Відповідно до цього в семантичному просторі стану професійної самотності кожна діагональ породжує вербальні осі у формі координатних площин та діагоналей простору. Саме різні варіанти поєднання базисних параметрів та ступінь їхньої вираженості формують знакову систему стану професійної самотності, які зазначені експертами в поняттях вербальних визначень як різні психічні стани.

У подальшій роботі для проведення аналізу факторизації семантичного простору поняття «професійна самотність» за допомогою експер-

тів було відібрано 40 психічних стани, виокремлено їхні узагальнюючі характеристики та складові або першоементи, що мають взаємопротилежне доповнення один одного. Застосування в нашому дослідженні закону нормального розподілу дало змогу стверджувати, що конструктивну та деструктивну форми стану професійної самотності у рятувальників ДСНС України утворюють 18 загальних психічних станів, згрупованих нами за ступенем прояву у три блоки (рис. 4).

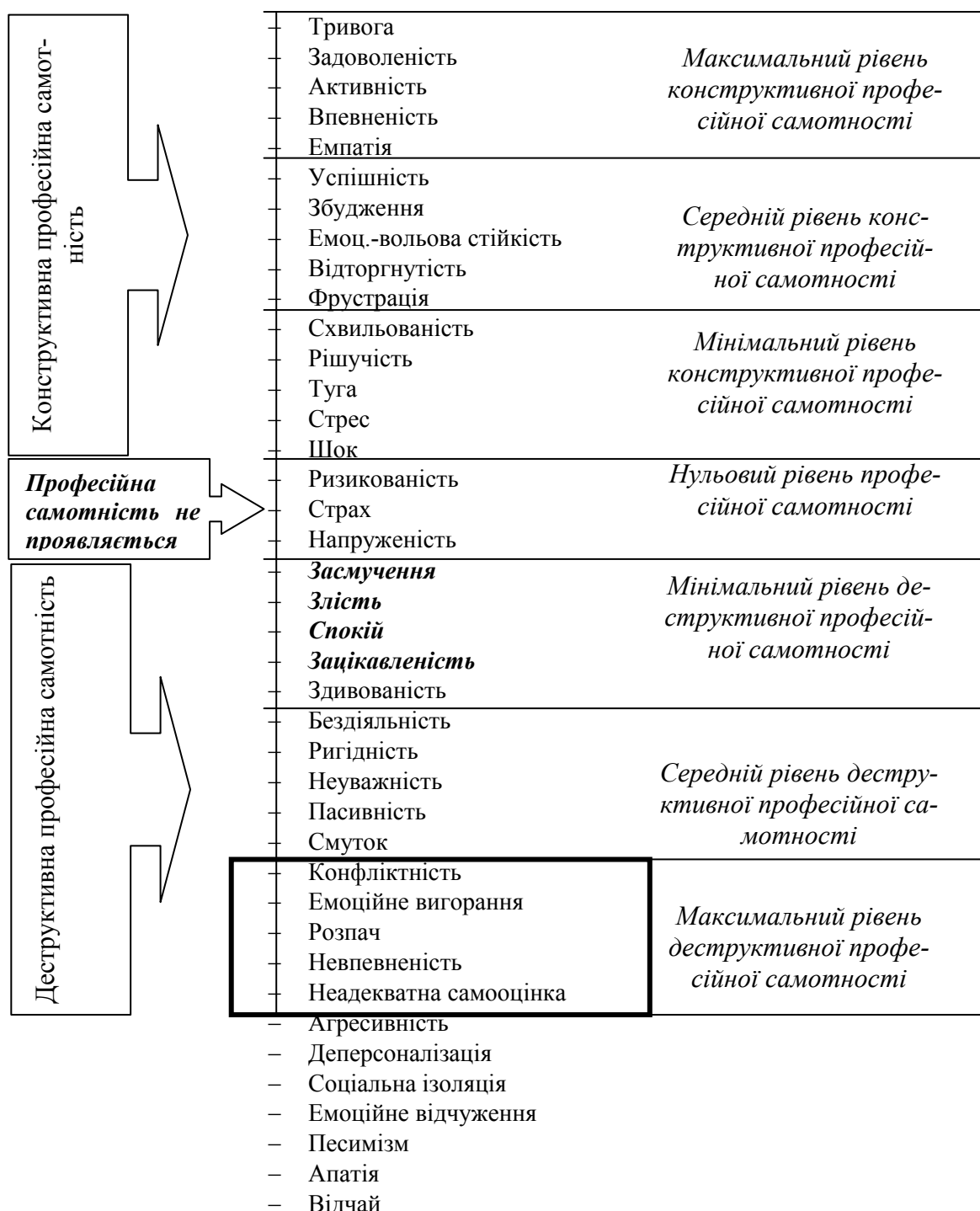

Рис. 4. Структурна модель семантичного простору стану «професійна самотність»

Для розробки єдиної системи оцінювання професійної самотності кожен психічний стан був нами визначений у системі тривимірного простору.

За результатами проведеної роботи ми стверджуємо, що стан професійної самотності має індивідуальну форму сприйняття та оцінки внутрішніх переживань у кожного окремо взятого рятувальника. Її можна визначити в упорядкованій системі характеристик, що визначають направленість і силу прояву різних форм стану професійної самотності.

Висновки. Перебуваючи у стані деструктивної професійної самотності фахівці аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС України втрачають віру в себе, сенс у житті, все здається безглуздим і безцільним, що призводить до неможливості емоційної віддачі і причетності, яка є вкрай необхідною при виконанні службових завдань за призначенням безпосередньо в осередку надзвичайної ситуації.

Ми вважаємо, що використання практичними психологами розробленої авторської структурної моделі семантичного простору стану «професійна самотність» в практичному застосуванні у аварійно-рятувальних підрозділах ДСНС України з метою проведення діагностики, профілактики та мінімізації негативного впливу ознак деструктивної професійної самотності є вкрай необхідною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журов М. С. Практическая психология : [учеб. пособ.] / М. С. Журов, В. В. Криводегев. – Симферополь-Харьков : Национальный университет внутренних дел, 2003. – 196 с.
2. Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 1590 с.
3. Психологический словарь / сост. В. В. Давыдов. – М. : Педагогика – Пресс, 2001. – 440 с.
4. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б. Д. Карвасарского. – 2-е доп. и перераб. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 1019 с.
5. Ратанова Т. О. Методы изучения и психодиагностика личности / Т. О. Ратанова, Л. И. Золотарьова, Н. Ф. Шляхта – М. : МГОПУ, 1997. – 219 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Zhurov M. S. Prakticheskaja psihologija : [ucheb. posob.] / M. S. Zhurov, V. V. Krivoderev. – Simferopol'-Har'kov : Nacional'nyj universitet vnurennih del, 2003. – 196 s.
2. Psihologicheskaja jenciklopedija / pod red. R. Korsini, A. Aujeerbaha – 2-e izd. – SPb. : Piter, 2006. – 1590 s.
3. Psihologicheskij slovar' / sost. V. V. Davydov. – M. : Pedagogika – Press , 2001. – 440 s.

4. Psihoterapevticheskaia jenciklopedija / pod red. B. D. Karvasarskogo. – 2-e dop. i pererab. izd. – SPb. : Piter, 2000. – 1019 s.

5. Ratanova T. O. Metody izuchenija i psihodiagnostika lichnosti / T. O. Ratanova, L. I. Zolotar'ova, N. F. Shljahta – M. : MGOPU, 1997. – 219 s.

УДК 159.942

Єрмакова А.С., магістр кафедри психології діяльності в особливих умовах НЦУЗУ;

Скориніна-Погребна О.В., д. соціол. наук, професор кафедри психології діяльності в особливих умовах НЦУЗУ, e-mail: ovskor@nuczu.edu.ua

СТРЕС, ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСІБ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ В ЗОНАХ ПІДВИЩЕНОГО РИЗИКУ

У зв'язку з актуальністю проблеми стресостійкості у військовослужбовців, дана стаття визначає поняття стресу, стресостійкості, відображує класифікацію стресу, як психічного явища. Запропоновано класифікації стресу в залежності від стадій бойових ситуацій. Відношення до бойової ситуації (добойовий, бойовий, постбойовий стрес).

Ключові слова: стрес, стресостійкість, бойовий стрес, страх, емоції.

В связи с актуальностью проблемы стрессоустойчивости у военнослужащих, данная статья определяет понятие стресса, стрессоустойчивости, отображает классификацию стресса, как психического явления. Предложены классификации стресса в зависимости от стадий боевых ситуаций. Отношение к боевой ситуации (добойовый, боевой, постбойовый стресс).

Ключевые слова: стресс, стрессоустойчивость, боевой стресс, страх, эмоции.

Постановка проблеми. У сьогоднішній в Україні набуває актуальності вивчення психологічних особливостей військовослужбовців, оскільки бойові обставини чинять значний вплив на психіку людей.

Постійна загроза життю, зміни у бойовому оточенні, соціальна невизначеність, жорстокість та насильство навкруги породжує емоційну напруженість і, як слідство, психологічну нестабільність.

Військове положення офіційно не заявлене на території України, але бойові дії із використанням зброї, загибель людей, насильство говорять про загострення військового конфлікту.

Слід зазначити, що емоційна напруга зростає не тільки в зоні бойових дій, але й серед мирного населення. Зростає кількість людей, у яких визначаються ознаки стресу, при чому це пов'язано не тільки із наявним становищем в державі, але із опасанням щодо психологічного стану військових після повернення до мирного життя. Психологічна деформація може непередбачувано проявитись у поведінці мирних військовослужбовців і напружує їх можливу соціальність серед мирного населення.